

Тэма 5. Гутарковы (размоўны) стыль

Гутарковы стыль – сістэма моўных сродкаў, прызначаная для абслугоўвання сферы бытавых зносін. Ён рэалізуецца пераважна ў вуснай дыялагічнай форме, але можа функцыянаваць і ў пісьмовай (прыватныя дзённікі, лісты, запіскі). Напрыклад:

Братка Віця! Я прыехала “дадому” (дзе мой цяпер дом?), і мяне спаткалі гэтак, што я вось ужо колькі дзён жыву тут, а не магу спакойна ўспомніць гэтага спаткання. Слёзы радасці і замілавання ў мяне на вачах, калі думаю пра гэта. Вельмі Якуб пра мяне клапаціцца. З Маняю дык мы, вядома, сёстры, жанчыны, мы як адна душа. Яны нічога не даюць мне рабіць, кажуць, каб я адпачыла і напраўлялася. А я і так добра сябе пачуваю, вельмі добра. Здароўе маё гэта раней было дрэнна, а цяпер, за апошні час, на правагу пайшло... (Кузьма Чорны. “Справа Віктара Лукашэвіча”)

У гэтым урыўку з ліста Маргарыты ўжытыя экспрэсіўная форма звароту, паўторы, складаныя сказы, інверсія, што характэрна гутарковаму стылю.

У тэкстах гэтага стылю ўжываецца спецыфічная лексіка, фразеалогія, адметныя формы слоў і сінтаксічныя канструкцыі. Сярод лексічных сродкаў – дыялектныя, прастанаруныя, жаргонныя, а таксама эмацыянальна-экспрэсіўныя адзінкі, якія ў кантэксце непасрэднага маўлення актывізуюць ацэначныя кампаненты. Так, у адносінах да прывабнага чалавека скажам: *ветачка*, няўкладнага – *слон*, мядзведзь. Лексемы *ветачка*, *слон*, *мядзведзь* маюць выразную эмацыянальна-экспрэсіўную канатацыю (з фарбоўку).

Паказчыкам гутарковай прыналежнасці слова служаць суфіксы *-ун*, *-ін*, *-ан*, *-ач*, *-ок*, *-ух* (*-юх*), *-ак* (*-як*) і інш.: *гаварун*, *газеціна*, *велікан*, *барадач*, *хадок*, *пяюха*, *вешваляка*.

У гутарковым стылі выкарыстоўваюцца адметныя фраземы, якімі моўца можа, у прыватнасці, ацэньваць сітуацыю (*дзе гэта відана*, *прышыій кабыле хвост*, *з сярэдзінкі на палавінку*), чалавечыя паводзіны (*вешаць нос на квінту*, *цягнуць ката за хвост*, *сэрца абрываецца*), характар і знешні выгляд людзей (*не з таго цеста зроблены*, *марскі воўк*, *ранняя пташка*) і інш.

Сярод марфалагічных асаблівасцей – ужыванне выклічнікаў, часціц, дзеяслоўных формаў з выражэннем імгненнасці дзеяння: *шусь*, *глядзь*, *шмыг*, *скок* і інш. Пашыраны інфінітыў і формы цяперашняга і будучага часу ў значэнні прошлага, формы прошлага і цяперашняга часу ў значэнні будучага. Ужываюцца формы дзеясловаў аднаго ладу ў значэнні другога. Для тэкстаў гутарковага стылю ўласціва рэдкае выкарыстанне дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў.

Гутарковае маўленне значна ўплывае на мову мастацкай літаратуры. Асабліва выразна гэта пацвярджаецца на ўзроўні сінтаксічных канструкцый, дзякуючы якім перадаецца багацце эмацыянальных адценняў выказвання, разнастайнасць і зменлівасць унутранага свету чалавека. Элементамі гутарковага сінтаксісу ў аўтарскай мове могуць выступаць няпоўныя і эліптычныя сказы, канструкцыі з паўторам структурных элементаў. Паўтор рэалізуецца ў наступным прыкладзе:

Прыгожая была гэта шэрая, вельмі жыццёвая, натуральная прастата, гэтая яшчэ ўсё не растрачаная сіла, якую і не высушылі, і не прыглушылі дзевяць дзесяткаў больш катаржных, чым радасных, гадоў. Прыгожы быў позірк светла-блакітных вачэй пад густымі, сівымі брывамі, вачэй адкрытых і чыстых, як само бясхмарнае неба, паўторанае ў крынічным люстры бяскрайняга возера. Прыгожы быў, урэшце, увесь гэты звычайны, будзённы малюнак: вялікая чорная лодка на вадзяной пустыні, у лодцы – шэры дзед і светленькая ўнучка, а за кармой, на буксіры, -- доўгае сасновае бярвяно і яшчэ даўжэйшыя трохкутнік растрывожанай вады. (Янка Брыль. “Надпіс на зрубе”)

Паўтор актывізуе чытацкую ўвагу на стаючай характарыстыцы чалавека і прыроды, што садзейнічае эмацыянальнай паўнаце і выразнасці.

У дыялогах персанажаў пісьменнікі выкарыстоўваюць такія, напрыклад, гутарковыя канструкцыі:

З няпоўнымі сказамі-рэплікамі, якія лаканічна выражаюць думку:

-- А ты здалёку?

-- З раёна.

-- Хто ж твой бацька?

-- Сушчэвіч. (Кузьма Чорны. “Заўтрашні дзень”)

З паўторамі, якія заўсёды экспрэсіўна афарбаваныя і выражаюць мадальныя адносіны.

Пастукала і пайшла суседка Воранава – жонка Дашынага таварыша на рабоце.

-- Ізноў у камандзіроўку? – яна на момант спынілася ў дзвярах.

-- Ізноў, Галіна Васільеўна, ізноў! – адарвалася ад чамадана Даша. – І ведаеце куды? У Маскву. (Алена Васілевіч. “Мой тата прыехаў”)

З умаўчаннем – стылістычнай фігурай, якая садзейнічае экспрэсіі маўлення, перадачы ўнутранага стану персанажаў:

Хлапчукоў убачыла маці, калі пачало ўжо цямнець. Яны ішлі з-пад Мамонаў, гучна гаварылі, а ў руках у кагосьці з іх брынчала вядро. Прышлі пад хату і стомлена селі на транішю.

-- Усю... – толькі і сказалі яны.

-- Што ўсю?

-- Перанеслі.

-- Каго перанеслі?

-- Рыбу... (Янка Сіпакоў. “Усе мы з хат”)

Элементы размоўнага стылю актыўна пранікаюць у інтэрнэт-тэксты (інтэрнэт-дзённікі, ці блогі; размовы “он-лайн”, або чат-камунікацыю; электронныя лісты, ці мэйлы і інш.). Так, ужыванне скарачаных намінацый “абумоўлена тым, што камуніканты аўтаматычна пераносяць лексічныя сродкі вуснага гутарковага маўлення ў сферу інтэрнэт-камунікацыі” [3, с. 29]. Прыклады: *дзак* (*дзякуй*), *комп* (*камп’ютэр*), *ноўт* (*ноўтбук*), *нэт* (*інтэрнэт*), *клява* (*клавіатура*), *фоцік* (*фотаапарат*). На сінтаксічным узроўні тэкстаў Інтэрнэта “навідавоку ўсе адзнакі размоўнага сінтаксісу: вялікая колькасць дыялагічна-няпоўных сказаў і кандэнсаваных структур; спантаннасць, хаатычнасць выказванняў, што звязана з вокалгненнай рэакцыяй на пытанне (рэпліку) суразмоўцы; дамінаванне анафарычных элементаў як асноўных сродкаў міжфразовай ланцужковай сувязі; тэксты ўяўляюць сабой дыялагічныя адзінствы, пабудаваныя па мадэлі «пытанне (рэпліка)-стымул – адказ-рэакцыя»” [4, с. 29 – 30].

Аднак уключаць Інтэрнэт-жанры ў гутарковы стыль беспадстаўна як з экстралінгвістычнага боку, так і з многіх інтралінгвістычных пазіцый. Як зазначае С.Важнік, “Інтэрнэт, арыентаваны на хуткую, дакладную і апэратыўную перадачу інфармацыі, абумовіў узнікненне адмысловага, больш дэмакратычнага стылю пісьма” [4, с. 22].

Як бачым, гутарковы стыль мае адметныя сродкі выражэння. Ён можа ўплываць на іншыя функцыянальныя стылі і ўключаць у сваю моўную сістэму іх асаблівасці.

Спіс тэарэтычнай літаратуры

1. Абабурка, М.Б., Лчмянёва, І.М. Ад гутарковай мовы да літаратурна-мастацкага тэксту. На мат-ле твораў М.Зарэцкага: дапаможнік / М.В.Абабурка, І.М.Лчмянёва. – Магілёў: МДУ, 2005. – С. 84 – 106.
2. Асновы культуры маўлення і стылістыкі / пад рэд. У.В.Анічэнкі. – Мінск: Універсітэцкае, 1992. – С. 55 – 62.
3. Бойка, Н.Ю. Усечаныя лексічныя адзінкі ў беларускім Інтэрнэт-маўленні (на прыкладзе тэкстаў Інтэрнэт-дзённікаў *livejournal.com*) / Н.Ю.Бойка // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння: зб. навук. арт. / адк. рэд. Д.В.Дзятко. – Мінск: БДПУ, 2009. – С. 29 – 30.
4. Важнік, С.А. Тры стыхіі Байнэта, або Праява нацыянальнай моўнай самаідэнтыфікацыі / С.А.Важнік. – Мінск: Права і эканоміка, 2007. – 54 с.
5. Каўрус, А.А. Стылістыка беларускай мовы / А.А.Каўрус. – Мінск: Нар. асвета, 1987. – С. 27 -- 33.
6. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А.Я.Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 334 -- 342.

7. Розенталь, Д.Э. Справочник по русскому языку. Практическая стилистика / Д.Э.Розенталь. – М.: ООО “Издательство Оникс”: ООО «Издательство “Мир и Образование”», 2006. – С. 49 – 60.

8. Стилистика и литературное редактирование / под ред. проф. В.И.Максимова. – М.: Гардарики, 2004. – С. 135 – 168.

9. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н.Кожинной. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С. 319 – 321.

10. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка беларускай мовы / М.Я.Цікоцкі. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – С. 250 – 252.

11. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка тэксту / М.Я.Цікоцкі. – Мінск: Бел. навука, 2002. – С. 165 – 170.

12. Шумчык, Ф.С. Функцыянальная стылістыка беларускай мовы: Вучэб.-метад. дапам. / Ф.С.Шумчык. – Мінск: БДПУ, 2004. – С. 22 – 25.

13. Юрэвіч, А.К. Стылістыка беларускай мовы / А.К.Юрэвіч. – Мінск: Выш. шк., 1992. – С. 121 – 123.

Практычныя заданні

1. Прачытайце і прааналізуйце ўрывак з кнігі А.А.Каўруса “Мова народа, мова пісьменніка” (Мінск. Маст. літ., 1989, с. 237 – 238). Слова *разаннуць* ‘*распяць*’ размоўнае (гл. ТСБМ, т.4, с. 567).

Звяртаючы ўвагу на словы, якія толькі нараджаюцца, гаворачы пра пошук пісьменнікам, журналістам новых слоў, мы, вядома, не забываемся, што галоўнае пры стварэнні новага названня, тэксту – як мага лепей скарыстаць наяўныя, апрабаваныя масавай маўленчай практыкай лексічныя запасы мовы... У друку не раз крытыкаваліся выразы *разбіць палатку*, *разбіць сквер*, звярталася ўвага на іх двухсэнсавасць. Вось чаму так прыемна напаткаць больш натуральнае словазлучэнне *разаннуць палатку*: *На невялікай паляны ля ўскраю лесу стаяць ужо разаннутыя палаткі. Гарыць вогнішча* (А.Траяноўскі).

2. Вызначце размоўныя фраземы.

Выводзіць у свет, на свой капыл, валіцца ў адну кучу, альфа і амега, вочы на лоб лезуць, вока на вока, глядзець у корань, лясы тачыць, здаваць у архіў, вушы вянуць, сесці на шыю, месца пад сонцам, фількава грамата, абняць неабдымнае, у агонь і ваду, як мыла з’еўшы, пасля дожджыку ў чацвер, зачараванае кола, купляць ката ў мяшку, усёй душой.

3. Прачытайце пачатак апавядання Кандрата Крапівы “Клас” (1925г.). Элементы якога стылю выяўляюцца ў маўленні апавядальніка?

Праўду людзі кажуць, што стараешся-вучышся, а дурнем паміраеш. Вось і я – ужо ж не маладзенькі. Ёсць стварэнні, якія і татам завуць. Як маладзейшы быў, дык сякія-такія й класы праходзіў, а вось наце ж вам: у першым класе зрэзаўся. Так-такі начыстую зрэзаўся.

А было гэта вось як.

Паехаў я раз у Магілёў.

Чаго?

А вам не ўсё роўна? Патрэба была. Вядома, без патрэбы не паехаў бы, бо ў мяне нават лішняй грыўні няма, каб на концы праехаць, а не тое што ў Магілёў без патрэбы.

Дык вось і паехаў я цераз Воршу. А Ворша ж, як вам вядома, не пад носам.

Але нашто ж бы была машына?

Як сеў я вечарам у Мінску на “транзіцельны”, дык за суткі ў Воршу – як перуном спаліў.

Увайшоў я ў вакзал: направа – зал і налева – зал. Тут – першы клас, а там трэці.

4. Прачытайце дыялог Лены Лазы і Колі Лецечкі з аповесці Віктара Казько “Суд у Слабадзе”. Вызначце прыкметы размоўнага стылю.

-- Я, ведаеш, Лецечка, інстытут яшчэ не выбрала, -- прызнавалася яна Лецечку. – А гэта ж самае галоўнае – абраць такі інстытут, каб жыць потым без турбот. Які гэта інстытут, па-твойму, Лецечка?

-- Пэўна, эканамічны.

-- Ну, Лецечка, ты і скажаш, эканамічны. Што я, па-твойму, лічыльнікі буду грызці? Не, Лецечка, не ведаеш ты жыцця. Лецечка, выдатнікі, яны ўсе такія.

-- Ты вось што, вось што, Лена... – Колька спыніўся і ўхапіў Лену за руку. – Ты помні, помні мяне, Лена, ладна?..

Адказы да практычных заданняў

2. Размоўныя фраземы: на свой капыл, валіцца ў адну кучу, вочы на лоб лезуць, лясы тачыць, вушы вянуць, сесці на шыю, фількава грамата, як мыла з’еўшы, пасля дожджыку ў чацвер, купляць ката ў мяшку.

3. У прыведзеным тэксце Кандрата Крапівы, напісаным ад першай асобы, выяўляюцца размоўныя формы сказавага апавядання, каля падзеі ўспрымаюцца, “бачацца” вачыма пэўнага персанажа. Прыкметы гутарковага стылю прысутнічаюць на розных моўных узроўнях, асабліва выразна – на сінтаксічным. Гэта паўторы, інверсія, пыталыныя сказы, якія садзейнічаюць экспрэсіі маўлення.

Фраземы *пад носам, як перуном спаліў* размоўныя. Прычым фразеалагізм *як перуном спаліў* абазначае 'вельмі хутка'. У беларускай літаратурнай мове выкарыстоўваецца фразема *як маланкай (агнём) спаліла*, часцей у безасабовым ужыванні.

4. Прыкметы размоўнага стылю найбольш выразна адлюстраваны на сінтаксічным узроўні: ужываюцца сціслыя канструкцыі, якія выражаюць адносіны асоб да рэчаіснасці, пыталыныя сказы, паўторы, плеаназм. Яны ствараюць экспрэсію дыялагічнага маўлення, уласцівага гутарковаму стылю.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ